

(valamely egyetemes, illetve egy népcsoport esztétikai tudatában élő motívum révén), másrészt múlt és jelen összekapcsolását (e motívumban), az idő lírai kezelését (tehát a feloldódást is a pillanatban) és a lírai képalkotást.” (118–119.) E definícióban, mely nemcsak a hagyományos hivatkozási pontokat tagadja, hanem magáról a narrációról is megfeledezik, különösképpen a Heyse-elmélet új variációját kell látnunk. Kántor Lajos ellensúlyelmélete végül is teljességgel a súlyelmélet logikáján belül helyezkedik el. Eszerint pedig éppoly korlátozott érvényű a műfajon belül, s éppoly kevésbé korlátozható egyetlen műfajra, mint a Heyse-féle teória.

Bizonyosan több haszonnal érvényesíthető Kántor meghatározása, ha Tamási Áron életművén belül maradunk. Mert hiszen az a jelenség, melyet a tanulmány a novella lirizálódásának vagy szubjektívalódásának nevez, a különböző huszadik századi szerzőknél más és más módon jelenik meg, s ha Babelre, Alain Robbe-Grillet-re vagy akár a novellista Mészöly Miklósrá gondolunk, inkább egy másféle olvasás kényszerét kell észlelnünk, a történet (a fabula) elvékonyodását vagy felbomlását, de mindenesetre fontosságának csökkenését, s a szöveg többi elemének mind teljesebb sorrá szerveződését (szűzsé). A befogadás módja ekként valóban közelít a líra befogadásához, de ugyanakkor aligha szabad megfeleledkeznünk arról, hogy a novella esetében mégiscsak a fabula marad a műfaj sine qua non-ja, a domináns eleme.

Kántor Lajos könyvének fontossága, mindeme fenntartásaink ellenére sem vitatható. Vállalkozásának igényessége feltétlenül vitára, továbbgondolásra készítet. S ami talán még fontosabb, pontosan jelzi, hogy Tamási novelláinak avatott elemzője, alighanem felkészült már egy jelentős Tamási monográfia megírására. (Kriterion, 1981)

SZÁVAI JÁNOS

LENGYEL BALÁZS: VERSESKÖNYVRŐL VERSESKÖNYVRE LÍRÁNK A HETVENES ÉVEKBEN

Verskritika gyűjteményének alcímét – Líránk a hetvenes években – maga a szerző pontosítja bevezetőjében: nem a hetvenes években írott versekről, hanem a hetvenes években megjelent verseskönyvekről szólnak ezek az esszék. Lengyel Balázs szakterülete a huszadik századi

költészet, s ha néhány, általa itt vizsgált alkotó már nem élt a hetvenes években, hatásuk nagyon is élő volt. Az irodalomban köztudottan nehéz merev korszakhatárokat megvonni, irányok és törekvések rétegződnek egymásra folyamatosan – Lengyel Balázs tehát a huszadik századi magyar líra rétegeit vizsgálja.

Az Élet és Irodalom rendszeres olvasóinak déja vu élménye lehet, amikor belelapoz a kötetbe: ismerősek ezek a recenziók, feltehetőleg olvasta őket néhány évvel ezelőtt az Élet és Irodalom *Verseskönyvről verseskönyvre* rovatában. Lengyel Balázs ebben a rovatban rendszeresen és módszeresen felméri a magyar költészet újabb termését. Ritkaság, hogy egy irodalmár rövid könyvkritikáit kötetbe gyűjti; ritkaság, hogy érdemes őket kötetbe gyűjteni. Lengyel Balásznak épp módszeressége teszi több mint jogossá, hogy bírálatait egybegyűjtve tegye közzé. S ezt a módszerességet nem lehet kellőképp hangsúlyozni. A kritikus ízlésével, értékeléseivel, egyes megállapításaival lehet vitatkozni, az azonban vitathatatlan, hogy évtizedes munkája nélkülözhetetlen és egyedülálló teljesítmény. Lengyel Balázs ugyanis az egyetlen verskritikus, aki valóban módszeresen kíséri figyelemmel költészetünk alakulását. Sokan írnak verskritikát, de ez az átfogó, összegző szemlélet hiányzik a kortárs irodalom minden más hazai bírálójából. Aki viszont mintegy tíz esztendő alatt százegy költő százharminc kötetéről írt (s ha tekintetbe vesszük a *Szép versek* antológiákkal foglalkozó esszéket, akkor a költők száma még nagyobb), az nem vádolható azzal, hogy csak egy bizonyos irány, csoport szószólója.

Természetesen Lengyel Balázs nem ír valamennyi megjelenő verseskönyvről, nem ír például elsőkötetes költőkről. A tényleges lírai termés lényegesen nagyobb annál, mint azt ez a kötet mutatja. A recenzens válogat: hogy valakit figyelemre méltat, már önmagában értékítélet (igaz, nem mindig kedvező ítélet). Legalább kétszáz költő közül került ki az a százegy, akit Lengyel Balázs vizsgálódása tárgyául választott. Szokás azon tréfálkozni, hogy hazánkban az egy főre eső költők száma milyen nagy, ám én furcsábbnak tartom, hogy az egy költőre eső kritikusok száma milyen csekély. Azt a felelősségteljes, tevékeny kritikát hiányolom, amelyet Bajza József sorai is követeltek 1830-ban: „Kritika kell közöttünk, meg nem kérlelhető és kemény kritika, de részrehajlatlan, de igazságos. Ki kell irtanunk a hízelkedés, a szolgálai csúszás lelkét; ledöntögetnünk szobraikat a bálványozásnak; elrezzentenünk a lelketlenséget; kimutogatnunk egymás vétkeit, botlásait, kimutogatnunk az utat, mellyen nagy nemzetek példajaként a tökély magas pontjához vergődhetnek.”

A kötet esszéi mintegy ötven év költészetét mérik fel: Kassák, Áprily, Dsida nemzedékétől jut el a hetvenes évek vége felé második-

harmadik könyvüket publikáló költőig. Ízelítőként erdélyi, szlovákiai, jugoszláviai magyar költőkről is ír Lengyel Balázs, a határainkon túli magyar költészetet azonban korántsem a teljesség igényével mutatja be, s így ez a néhány kivétel meglehetősen esetlegesnek hat az amúgy egységes kötetben.

Egy több mint száz költő műveit elemző tanulmánykötet kapcsán nemigen érdemes számon kérni, miért maradt ki ez vagy az a költő, Nincs olyan költői iskola, irány mai líránkban, amelynek valamely képviselőjéről ne emlékezett volna meg Lengyel Balázs. Népi szurrealisták és fogalmi költészetet művelők, kísérletező és konzervatív hajlamú alkotók mind belefértek látószögébe; az egyetlen osztályozó elv a minőség. Hogy Erdélyi József, Sinka István, Csanádi Imre, Jánossy István nem szerepel a tárgyalt költők között, annak egészen prózai oka is lehet; hogy történetesen más írt róluk az *Élet és Irodalom* hasábjain.

Nem tudom, akad-e olyan olvasója e könyvnek, aki valamennyi megbírált költő műveit olvasta, vagy épp úgy olvassa ezt az esszégyűjteményt, hogy mellé teszi a verseket. Ha van vagy lesz ilyen olvasó, könnyen úgy találhatja, hogy Lengyel Balázs olyan tanárra emlékeztet, aki egy nagyon rossz osztályban tanít. Nem a magaviselettel van baj, az éppenhogy nagyon jó. Szelídek és jólneveltek ezek a tanulók, csak az eredményeik gyengék. Ilyen osztály előtt magyaráz a költészet tanára, finoman és kulturáltan, cseppet sem éreztetve a tanulókkal mélyeséges elmaradottságukat. Olykor jó osztályzatot is ad – ami persze csak ebben a mezőnyben számít jónak. Nincs olyan kötet, amelyben Lengyel Balázs ne találna biztató verset vagy ígéretes versrészletet, hogy azt a kritika végén felmutatva némi dicséretet is adhasson az amúgy elmarasztalt költőnek. Ha 1945 után indult költőnél verstani tudatosságot, vagy annak csak nyomát, kötött versformát talál, azt szinte önmagában, a vers értékétől függetlenül is kiemeli. S ez nem hízogató a magyar költőkre nézve. Tiszteletre méltó az a szenvedély, ahogy Lengyel Balázs az előremutató, értéket teremtő erőt keresi költőinkben. Ám eközben egy pillanatig sem feledi, milyen is a valóban jó költészet, amit ő, talán a komolyzene mintájára, „magasköltészet”-nek nevez.

Minőségeszményéből nem enged, s értékrendjében a legmagasabb helyen igen kevés alkotó fér el. Lengyel Balázshoz, az Újhold szerkesztőjéhez a folyóirat köré tömörült költők s a Nyugat harmadik nemzedéke áll igazán közel: Pilinszky, Nemes Nagy, Weöres, Vas, Kálnoky, Jékely költészetét tekinti kiemelkedő pontoknak, s aligha vitatható: igaza van. A fiatalabbak közül Székely Magda kapta a legnagyobb elismerést, s nincs is más, akit egyértelműen nagy költőnek tartana. Minthogy Lengyel Balázs nagyon árnyaltan fogalmaz, s észreveszi a jó

költészet legkisebb lehetőségét is, meglepő, milyen ingerülten utasítja el Tandori második kötetét, az *Egy talált tárgy megtisztítását*. Közepes teljesítmények nem bosszantják ennyire, pedig ha ez a kötet idegen is Lengyel Balázs világától, a versek magas színvonalát nehéz kétségbe vonni. Érthető persze, hogy számára közömbös rossz versek nem ingerlik úgy, mint az, amiben komoly lehetőséget lát, s Tandori első kötete valószerűleg megfelelt ízléseszményének. Így azonban kifejezetten yengye művek elkerülnek a kemény bírálatot, míg ez a kitűnő kötet súlyos elmarasztalásban részesül.

A tanulmánykötet létrejöttének körülményeiből még egy tanáros vonás fakad: a sok ismétlés. Termékenyebb alkotók tíz év alatt három-négy könyvet is írtak, és Lengyel Balázsnak mindig úgy kellett írnia róluk, hogy az Élet és Irodalom olvasóinak újból bemutassa a költőt, újból értékelje addigi pályáját. Kétségtelen, hogy így az olvasóba sulykolódnak a kritikus nézetei, s az is kétségtelen, hogy Lengyel Balázs kellő áttekintéssel rendelkezik ahhoz, hogy kevésbé markáns költő-egyéniségek helyét is kijelölje. Kiforrott nézetei vannak, ezért is a sok ismétlés; de nem „skatulyáz”. Fokról fokra, kötetről kötetre bővül, egészül ki a költőről festett portré, s a korábbi kép állandóan módosul: Illyés, Weöres, Zek, Vészi arcképe így lesz mind pontosabb.

Bár Lengyel Balázs szélességében méri fel a magyar lírát, illetve annak egy szeletét, célja több az általános ismertetésnél. A kritikus tisztogat, válogat; irodalmi ízlés- és értékrendje alapján megkísérli, hogy tevőlegesen beleszóljon az irodalom alakulásába. Megpróbál általa értékesnek, folytatásra méltónak tartott irányokat fölerősíteni, míg más, értéktelen vagy épp káros jelenségeket visszaszorítani törekszik. Ezért más a napi kritikák gyűjteménye, mint a nagy igényű tanulmány. S ezért lenne szükség több olyan kritikusra, akik Lengyel Balázs módszerességével figyelik a magyar lírát, s kidolgozott irodalomesztétikai nézeteik alapján képesek és hajlandók véleményt formálni.

Lengyel Balázs könyve azonban pillanatnyilag versenytársak nélkül áll, ám önmagában mérve is jelentős munka. Mégsem hallgatható el, hogy minden erénye, csakis e műfajban megvalósítható frissesége ellenére is a kötet végeztével az olvasóban olyan érzés támad, hogy nem magát a művet, csak annak előtanulmányait olvasta. Ekkora anyag birtokában Lengyel Balázs vállalkozhatna rá, hogy megírja a Nyugat első kötetének utáni magyar líra történetét. Ily módon elkerülhetné az óhatatlan ismétléseket, sem az olvasót, sem önmagát nem fárasztaná közepes művek ilyen tömegű elemzésével. Úgy tűnik fel, hogy a megrajzolandó portrék és fejezetek szinte készen állnak, csak lejegyzésre várnak. S egy ilyen, átfogó célzatú, nem kizárólag egyes kötetekhez

kapcsolódó tanulmány még biztosabban ítélkezhetne, s nem utolsó sorban a költészetek minőségéből fakadó értékrend természetesebben érvényesülhetne: ami így megbúvik a könyvkritikák tengerében, kiderülhet, hogy nagyobb teret, bővebb elemzést igényel, míg más, itt oldalakon át részletezett mű ott pár mondatban elintézhető. Vagyis: helyreállnának a helyes arányok. Nem szorul bizonyításra, hogy a líra története nem csupán a lírai művek sorjázása. Lehet, hogy az elmúlt ötven évben érdektelen művek tömege árasztotta el a folyóiratokat és a könyvesboltok polcait. Ez azonban inkább a sajtó és a kiadók történetéhez tartozik. A líratörténet bizonyára mégis úgy fogja számon tartani, hogy izgalmas, kitűnő alkotások is születtek ebben a sorban. Ennek a líratörténeti könyvnek a megírására Lengyel Balázs lenne hivatott. S az a tanulmány megemelné a *Verseskönyvről verseskönyvre* – egyébként jelentős – értékét. (Magvető.)

FERENCZ GYŐZŐ

„A KRITIKA HALÁLA”?*

Nehéz feladatra vállalkozott Nyerges András. Az 1962–1980-as időszak – 18 év – kritikával kapcsolatos megnyilatkozásaiból egy olyan kezelhető nagyságú kötetet akart összeállítani, amelynek igénye sem kisebb, mint hogy végigolvasva ki kellene hogy bontakozzék belőle a kérdéses időszak kritikai életének a teljesség hitelét nyújtó, de természetesen a megfelelően súlypon tozott tükörképe.

A nehézséget elsősorban nem az jelenthette, hogy a rendelkezésre álló anyag óriási mennyiségű, és mint ilyen, mind témáját, tudományos igényét tekintve, mind formáját, „műfaját”, mind színvonalát illetően is sokféle. A kötet heterogeneitása talán éppen erénynek könyvelhető el: hiszen meglehetősen pontossággal adja vissza az adott korszak kritikájának sokszínűségét; noha már itt meg kell jegyezni, hogy – amit Nyerges András az Utószóban is megemlít – a válogatás is, hasonlóan a kritikához, feltűnően irodalomcentrikus. A kötetnek ez a hiányossága tehát a kritikai irodalom hiányossága is, amit persze lehet azzal magyarázni, hogy az irodalomkritika kultiválásának vannak nálunk a legnagyobb hagyományai, de ez mégsem lehet nézetünk szerint mentés arra, – s ez egyaránt vonatkozik a kritikai irodalomra és a kötetre –, hogy az egyéb

* *A művészetkritikáról.* Szerk.: Nyerges András.